

МАНІХЕЙСТВА: ГІСТАРЫЧНЫ ШЛЯХ І ВЕРАВУЧЭННЕ. АРХЕАЛАГІЧНЫЯ КРЫНІЦЫ

Барнюк Аляксей Сяргеевіч

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (г. Мінск, Беларусь)

Маніхейства, як веравызнанне, грала значную ролю ў гісторыі. “Сусветная ерась”, як называлі гэту рэлігію. Спалучэнне розных канцэпцый, якое было характэрна для вучэння Мані, аказала вялікі ўплыў на культуру народаў Цэнтральнай Азіі. Вывучэнне гэтай тэмы неабходна для разумення кантэксту складанай гісторыі рэлігійных вучэнняў Цэнтральнай Азіі, Кітая.

Гісторыя маніхейства: Вучэнне маніхейства з’явілася ў Персідскай імперыі ў III стагоддзі нашай эры [1, с. 49]. Заснавальнікам яго быў Мані. Паходзіў ён з буйной арыстакратыі – як яго бацька, так і маці былі прадстаўнікамі бакавых галін кіруючай дынастыі Аршакідаў [1, с. 43]. Звесткі, якія дайшлі да нас, паказваюць, што бацькі Мані належылі да “тых, хто амываецца” – веравызнання, якое было папулярна ў Месапатаміі тых часоў і якое верагодна развілася ў сучасны мандэізм [1, с. 45]. У дванаццаць год Мані атрымаў першае адкрыццё ад “Цара светлага вырая”. Яму было загадана пакінуць абшчыну бацькоў і выправіць звычаі на Зямлі. З дваццаці чатырох год ён пачаў адкрыта прапаведваць сваё вучэнне [1, с. 47].

Місіянерства Мані апынулася вельмі паспяховым. Сасанідскія ўлады станоўча ставіліся да маніхейцаў – вядома, што Мані некалькі разоў быў на аўдыенцыі ў шахіншаха Шапура I і той, як паведамляецца, нават вагаўся, ці пакінуць дзяржаўнай рэлігіяй зараастрызм, ці прыняць маніхейства. Не выступаў супраць маніхейцаў і яго сын Армізд I. Аднак на гэтым поспехі Мані ў Сасанідскай дзяржаве скончыліся. Новы шахіншах пачаў аднаўленне і насаджэнне артадаксальнага зараастрызма. Мані быў схоплены на аўдыенцыі і ці памёр у турме, ці быў пакараны смерцю. Улады пачалі барацьбу з маніхействам [1, с. 67, 69].

Барацьба з маніхействам распачалася і ў Рымскай імперыі. Першы эдыкт супраць маніхейцаў выдаў Дыяклетыян у 297 годзе. Далейшыя эдыкты выдавалі Канстанцін (326 год), Валент (372 год), Феадосій (381 і 383 гады). Рымляне бачылі ў маніхействе секту, якая прыйшла з варожай Персіі, а ў больш познія часы – яшчэ і варожую хрысціянству [3, с. 8]. Барацьба ўладаў Рыма і Персіі супраць маніхейцаў, выціснула апошніх у Цэнтральную Азію. Там маніхейства было прынята, як дзяржаўная рэлігія Уйгурскага каганата і, верагодна, Кыргызскага каганата (паўднёвая Сібір). Арабская заваёва і ісламізацыя выціснула маніхейцаў у Кітай. Там маніхейства існавала да XIV стагоддзя, пакуль канчаткова не зыйшло ў гісторыю.

Веравучэнне маніхейцаў: Веравучэнне маніхейцаў было сінкрэтычным у сваёй аснове – яно аб’ядноўвала элементы гнастыцызма, хрысціянства, зараастрызма, будызма і шэрагу іншых рэлігійных і філасофскіх вучэнняў. Маніхейства характарызаваўся ў першую чаргу дуалістычным ладам [1, с. 74].

У аснове маніхейскага дуалізма палягала думка, што сусвет падзелены на Свет і Цемру. Царства Свету ўзначальвае чатырохасобны Бог-Айцец, “чатырохасобны Бацька Велічнасці” [3, с. 128–129]. Чатыры яго асобы – Боскасць (Чысціня), Свет, Сіла і Мудрасць [3, с. 129]. Ягоная сутнасць праяўляецца ў пяці паняццях: Розум, Спазнанне, Думка, Помысел, Роздум [3, с. 130]. Сусвет Свету мае пяць Велічнасцяў: 1) Сам Бог; 2) Дванаццаць зонаў; 3) Эоны зонаў; 4) паветра вакол іх; 5) зямля, дзе яны жывуць [3, с. 131–131]. У Царстве Света пануе вечная гармонія і спакой. Яно неабмежавана з поўначы, захада і ўсхода. На поўдні ж яна мяжуе з Царствам Цемры. Яно з’яўляецца антаганістычным адбіткам Царства Свету. Яна складаецца з: 1) сусвету Дыма; 2) сусветы Агню; 3) сусвету Ветра; 4) сусвету Вады; 5) сусвету Цемры [3, с. 134]. Гэта Царства сварак і неўпарадкаванасці. Аднак аднойчы яго жыхары спынілі сваркі і вырашылі змяшчаць з Царствам Свету, каб захапіць яго. Яны здзейснілі напад на Царства Свету [3, с. 136]. Каб абараніць свае валоданні, Бацька Велічнасці “паклікаў” (бо як абсалютнае дабро, ён нездатны да бітвы) Маці Жыцця [3, с. 138]. Тая ў сваю чаргу “паклікала” Першачалавека, які і ідзе на бітву з правадыром Цемры. Ён прайграе бітву, падчас якой прыносіць у ахвяру пяць сваіх “сыноў” [3, с. 142]. Пасля гэтага ён накіроўвае малітву Айцу Велічнасці і той “паклікае” спачатку Улюбленца Сусветаў, які “паклікаў” Вялікага Будаўніка, які “паклікаў” Духа Жывога, які са сваімі пяццю сынамі, уступае у дыялог з Першачалавекам [3, с. 144]. Гэты дыялог фармуе дзве сутнасці: Заклік і Адказ [3, с. 146]. Вынік гэтай барацьбы – Першачалавек вяртаецца з глыбінь Цемры. Пасля былі вызвалены і пяць “сыноў” Першачалавека. Далей былі створаны Сонца і Месяц, зоры, пасля чаго пачынаецца “пакліканне” Дзевы Света [3, с. 151]. Тая з’яўляецца перад архонтамі Цемры ў аголеным выглядзе. Гэта стварыла і першых людзей, і жывыя істоты – як жывёл (іх стварыла самацяжарнасць жаночых архонтаў), так і расліны (іх стварыла семявывяржэнне мужчынскіх архонтаў). Для абуджэння першых людзей выклікаецца Ісус-Ззянне, які ў сваю чаргу выклікае Розум Света [3, с. 155–156]. Менавіта ён цераз Дваўніка дзейнічае ў далейшым. Скончыцца гісторыя павінна заключэннем зла ў Новым Эоне, і з’яўленнем Ісуса-Ззянне для Апошняга Суда [3, с. 164].

Важнай часткай маніхейскай рэлігійнасці была і астралогія [3, с. 166]. Шанаванне сямі нябесных целаў – Сонца, Месяца, пяці планет, было важнай часткай маніхейскага богаслужбовага культа [2, с. 125]. Маніхейскія храмы будаваліся так, каб быць зямным адбіткам гэтых сямі небесных целаў. Вера ў тое, што гэтыя небесныя целы непасрэдна ўплываюць на жыццё чалавека – адзін з пачаткаў маніхейскай дактрыны. Тут зноў паўтараецца лічба “пяць” – пяць планет, як пяць кіраўнікоў сусвету Цемры. Задыяк – 12 сузор’яў – таксама граў важную ролю ў вучэнні Мані [3, с. 168-169].

Як можна зрабіць вынік, вучэнне маніхейства было складаным – што лёгка патлумачыць яго сінкрэтычным характарам. Аднак, гэта веравучэнне ўсё ж мела вялікі поспех, нават пры ўсё сваёй складанасці. Неабходна заўважыць і тое, што маніхейскі канструкт быў накіраваны на лічбы – чатыры, пяць і дванаццаць.

Археалагічныя крыніцы: Маніхейства зыйшло з гістарычнай арэны яшчэ ў Сярэднявеччы. Пісьмовыя крыніцы захаваліся ў абмежаваным памеры – знішчэнне пісьмовых тэкстаў апанентамі вучэння Мані, а таксама перарыванне

традыцыі іх захавання. Таму вялікую ролю ў даследванні адыгрываюць археалагічныя крыніцы.

Сярод іх самыя вядомыя – храмы і могілкі на тэрыторыі сярэдняга Енісея і паўночнага Кыргызстана [2, с. 120]. На тэрыторыі Кыргызстана размяшчалася сталіца Запанацюркскага каганата – Суяб [2, с. 120]. Падчас раскопак гарадзішча былі выяўлены маніхейскія могілкі. Падчас раскопак на рацэ Уйбат былі выяўлены маніхейскія храмы VII–XI вякоў. Першы храм быў размешчаны ў даліне Сорга, а другі – непасрэдна на рацэ Уйбат. Маніхейскія храмы былі знойдзены і на тэрыторыі Кітая, Казахстана і іншых краін.

Маніхейства, як рэлігійная канцэпцыя, аказала значны ўплыў на развіццё рэлігійных вучэнняў – у першую чаргу хрысціянства. Таксама маніхейства аказала ўплыў на даасізм – шэраг твораў увайшоў у канон гэтай рэлігійнай сістэмы.

Літаратура

1. Виденгрэн, Г. Мани и манихейство / Г. Виденгрэн. – СПб.: Издательская группа «Евразия», 2001. – 256 с.
2. Кызласов, И. Л. Манихейские храмы на Среднем Енисее / И. Л. Кызласов // Ұлы Жібек жолындағы Қазақстан мен Орта Азиядағы дәстүр, Алматы, конференцияның материалдары 12–13 маусым 2017 жыл. / Центр сближения культур, Service Press, редкол.: Байпаков К.М. [и др.]. – Алматы, 2017. – С. 119-131.
3. Хосроев, А. Л. История манихейства / А. Л. Хосроев. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2007. – 480 с., ил.